

Marzena FORMA

Akademia im. Jana Długosza w Częstochowie

Stylizacja potoczna w powieści kryminalnej Ewy Ostrowskiej *Bez wybaczenia* (zagadnienia leksykalne)

Streszczenie

Przedmiotem zainteresowania w niniejszym artykule jest stylizacja językowa na płaszczyźnie leksykalnej w polskiej kryminalnej *Bez wybaczenia* Ewy Ostrowskiej (2009). Analiza wybranego tekstu pozwala wyróżnić w warstwie stylistyczno-leksykalnej liczne wykładniki potoczności. Stylizacja językowa w powieści *Bez wybaczenia* wiąże się z nagromadzeniem leksemów oraz związków frazeologicznych właściwych stylowi potocznemu.

Zabiegi związane ze stylizacją językową wynikają po części z cech gatunkowych powieści kryminalnej, przeznaczonej do odbioru masowego. Popularny charakter tej prozy znalazł odbicie na płaszczyźnie językowej omawianego utworu.

Autorka opisuje w swojej powieści codzienne problemy, doświadczenia ludzkie, używając do tego celu potocznych środków językowych, takich jak: zgrubienia, zdrobnienia, związki frazeologiczne, przymiotniki i porównania.

Słowa kluczowe: stylizacja językowa, styl potoczny, powieść kryminalna, związek frazeologiczny.

Przedmiotem zainteresowania w niniejszym artykule jest stylizacja językowa na płaszczyźnie leksykalnej w polskiej powieści kryminalnej *Bez wybaczenia*¹ Ewy Ostrowskiej (2009)². Analizie poddano warstwę słownikowo-frazeolo-

¹ Akcja tej powieści dzieje się w Fabianowie. Synowie miejscowych notabli, ze skłonnościami psychopatycznymi, dla zabawy znęcają się nad nastolatką i zabijają ją. Śledztwo prowadzi Damian Halecki, niedoświadczony podkomisarz, naczelnik wydziału powiatowej komendy. W śledztwie pomaga mu doktor Rawicka – ambitna patolog, policyjny fotograf oraz matka nastolatków.

² Ewa Ostrowska (1938–2012) jest autorką nieznaną współczesnym badaczom, choć jej utwory nadal cieszą się niesłabnącym zainteresowaniem ze strony czytelników. Dorobek artystyczny pisarki liczy ponad pięćdziesiąt publikacji książkowych, wśród których odnaleźć można utwory

giczną wybranego utworu³ pod kątem jej wartości stylizacyjnej. Wyekscerpowane przykłady (reprezentatywne ze względu na frekwencję) zestawiono ze słownikami języka polskiego i słownikiem rejestrującym zasoby polszczyzny potocznej⁴.

Zabiegi związane ze stylizacją na potoczność wynikają w dużej mierze z cech gatunkowych powieści kryminalnej⁵ przeznaczonej do odbioru masowego⁶. Popularny charakter tej prozy, osadzonej we współczesnych realiach, znalazł odbicie na płaszczyźnie językowej omawianego utworu. Mnogość wydarzeń oraz zróżnicowanie bohaterów – ze względu na wiek, wykształcenie oraz płeć, determinują obecność w warstwie słownikowo-frazeologicznej utworu elementów pochodzących z różnych rejestrów: języka policjantów, subkodu lekarzy, gwary przestępczej, języka militarnego i młodzieżowego, w tym także liczne zabiegi językowe związane ze stylizacją potoczną.

Przed wszystkim jednak należy zaznaczyć, że takie pojęcia, jak stylizacja czy styl potoczny, są różnie rozumiane na gruncie lingwistyki. Pomimo bogatej literatury przedmiotowej zjawisko stylizacji językowej definiowane jest na kilka sposobów (Dubisz 1996; Wojtak 1991). Ogólnie za stylizację uznaje się celowy

dla dzieci i młodzieży, opowiadania, reportaże, artykuły prasowe oraz kryminały. Pierwszy jej thriller: *Ścigany przez samego siebie*, wydany pod pseudonimem Brunon Zbyszewski, ukazał się już w 1972 roku (wznowiony w 2007 roku pod tytułem *Sidla strachu*, z prawdziwym imieniem i nazwiskiem autorki); kolejne utwory z tego gatunku to: *Gra ze śmiercią w tle* (pod pseudonimem Nancy Lane, 2007) oraz *Bez wybaczenia* (2009) (Czachowska, Szałagan 1999, 203–204).

³ Podstawę materiałową stanowi tekst *Bez wybaczenia* opublikowany w 2009 roku w Krakowie, przez Wydawnictwo Skrzat.

⁴ Znaczenia leksemów podawane są za *Słownikiem języka polskiego PWN*, sjp.pwn.pl [stan z 25.10.2015]; znaczenia podawane za innymi źródłami: *Słownik języka polskiego*, red. W. Doroszewski (SJPD), *Podręczny słownik języka polskiego*, oprac. E. Sobol (PSJP), *Nowy słownik języka polskiego*, red. E. Sobol (NSJP), *Słownik polszczyzny potocznej*, red. J. Anusiewicz, J. Skawiński (SPP), będą sygnalizowane skrótem tytułu. Cyfra oznacza numer strony w słowniku.

⁵ Według *Słownika gatunków literackich* kryminał to „jedna z głównych odmian gatunkowych powieści zaliczanych do kultury masowej, a w jej obrębie do literatury popularnej i rozrywkowej, występująca w dwóch podstawowych wariantach: powieści detektywistycznej oraz powieści kryminalno-sensacyjnej, której cechą reprezentatywną jest dobrze skonstruowana akcja osadzona w realiach dookólnego świata, zmierzająca w sposób dynamiczny i wartki do finału, w którym to prywatny detektyw lub pracownik policji odsłania tajemnicę popełnionego przestępstwa (najczęściej morderstwa), doprowadzając do aresztowania lub zlikwidowania zbrodniarza” (Bernacki, Pawlus 1999, 592). Natomiast *Słownik literatury popularnej* odnotowuje zgodnie z porządkiem historycznoliterackim cztery nurty powieści kryminalnej: odmianę sensacyjno-awanturniczą, detektywistyczną, czarny kryminał amerykański oraz odmianę milicyjną (Żabski 1997, 319–324).

⁶ Powieści kryminalne stały się współcześnie nieodłącznym elementem kultury masowej. Sytuuje się je najczęściej na obrzeżach literatury popularnej. W krajach, w których obowiązywał wzorzec socrealistyczny (a więc i w Polsce), powieści kryminalne traktowane były jako wyspecjalizowana odmiana literatury rozrywkowej i nierzadko zaliczano je do tzw. literatury brukowej. Niski prestiż powieści kryminalnej wynika po części z jej funkcji – głównie rozrywkowej (Forma 2016).

zabieg wprowadzający do wypowiedzi środki językowe charakterystyczne dla określonych środowisk, epok, stylów (Kurkowska, Skorupka 1964, 318), lub świadome kształtowanie wypowiedzi na podobieństwo określonego wzorca stylistycznego, którym może być zespół własności wybranej odmiany języka. Dodatkowo stylizacji literackiej przeciwstawia się stylizację językową, którą Aleksander Wilkoń definiuje jako zamierzone ukształtowanie tekstu na podobieństwo „każdej określonej, systemowej (gwary) lub niesystemowej («stylistycznej») odmiany języka pod warunkiem, że w obrębie danej wypowiedzi tworzy ona wyrażnie «obcy», wyodrębniający się swoją przynależnością do innego systemu epoki, innego kontekstu społecznego, kulturowego, subkod językowy” (Wilkoń 1976, 21). Zdaniem Marii Wojtak (1994, 136) za utwór stylizowany uznać można „tekst literacki odwołujący się w sposób jawny (czytelny dla odbiorcy) do wzorów zachowań językowych funkcjonujących poza literaturą”. Natomiast A. Wilkoń, zabierając głos w sprawie stylizacji językowej, wnosil o rozgraniczenie dwóch zjawisk, jakimi są stylizacja i stylizowanie, zjawiska te pełnią bowiem różne funkcje: „Stylizować językowo tekst to nie tylko wprowadzać do niego elementy językowe, które normalnie występują w innym kontekście językowym, to przede wszystkim podszycać się pod określony wzorzec językowy, z którego te elementy zostały przyjęte. Stylizacja językowa odnosi się do jakiejś istniejącej poza tekstem rzeczywistości językowej. Może tę rzeczywistość naśladować, podrabiać, parodiować, słowem jest wyrażnie ukierunkowanym zabiegiem stylistyczno-językowym, który służy mimetycznej ewokacji «cudzego», «obcego» stylu czy języka” (Wilkoń 1984, 13). Warto zwrócić uwagę na klasyfikację Stanisława Dubisza, który wyodrębnił kilka typów stylizacyjnych, m.in. stylizację gwarową, a w jej obrębie interesującą mnie odmianę, jaką jest argotyżacja (Dubisz 1986, 36). Wskazuje on także na takie funkcje stylizacji, jak: prezentatywna, ekspresywna, impresywna, estetyczna, fabularna, kompozycyjna (Dubisz 1977, 294–295), które wcześniej w sposób opisowy scharakteryzowała Stefania Skwarczyńska (1970, 14).

W niniejszym szkicu przyjmuję takie ujęcie potoczności, zgodnie z którym jest to „odmiana użytkowa języka mówionego nieograniczonego terytorialnie. Za jego pomocą przekazywane są treści o charakterze niewyspecjalizowanym. Tak rozumiany język potoczny pojawia się jako środek porozumienia w nieoficjalnych kontaktach osób o jednakowym statusie społecznym. Właściwy jest mu swobodny, familijny ton wypowiedzi. Język potoczny w mniejszym stopniu poddaje się działaniu norm obowiązujących w polszczyźnie kulturalnej. Pojawiają się w nim zatem leksyka emocjonalnie nacechowana, często wręcz dosadna, zapożyczenia z odmian środowiskowych, innowacje i formy wariantywne” (Ignatowicz-Skowrońska 2000, 20). Styl potoczny charakteryzuje się także swoistymi cechami, wśród których wskazać należy m.in. antropocentryzm, nacechowanie ekspresywno-emocjonalne, obecność neologizmów i okazjonalizmów oraz bogactwo synonimów i frazeologizmów. Ponadto, definiując styl potoczny,

eksponuje się takie jego wyznaczniki, jak: mówioną formę realizacji, indywidualny i lokalny oraz nieoficjalny i bezpośredni typ kontaktu językowego, tematykę codzienną, ekspresywność i poczucie humoru, wartościowanie oraz przeważający udział słownictwa dotyczącego człowieka i spraw z nim związanych, które w nowych ujęciach omawia się w kontekście dialogowości, interakcyjności, ikoniczności (Skudrzyk, Warchała 2013). Dlatego też wybór materiału obejmuje słownictwo notowane w słownikach z kwalifikatorami stylistycznym i/lub ekspresywnym oraz związki frazeologiczne (notowane oraz modyfikacje), gdyż frazeologizmy są zawsze nacechowanym, obrazowym odpowiednikiem neutralnych elementów języka.

Słownictwo potoczne powieści kryminalnej Ewy Ostrowskiej *Bez wybaczenia* cechuje antropocentryzm. Tezę tę potwierdza materiał egzemplifikacyjny obejmujący różne części mowy (rzeczowniki, czasowniki, przymiotniki). W dalszej części pracy wybraną przeze mnie leksykę poddałam klasyfikacji semantycznej, odwołując się do układu kategorii semantycznych w *Słowniku polszczyzny potocznej* (Anusiewicz, Skawiński 1996).

Liczną grupę stanowią **NAZWY I OKREŚLENIA CZŁOWIEKA**, które można dodatkowo podzielić na kilka podgrup:

- **wskazujące płeć:** *baba*⁷ 43, 182, pot. ‘rubasznie albo z niechęcią o kobiecie; żona, narzeczoną, kochanka’; *cap* 290, pot. ‘o mężczyźnie, zwłaszcza starym i nieprzyzwoitym wobec kobiet lub głupim’; *dziewucha* 92, pot. ‘rubasznie o dziewczynie, zwłaszcza wiejskiej’; *facet* 31, 104, *facecik* 9, pot. ‘o mężczyźnie’; *gnój* 277, obraźl. ‘o mężczyźnie’; *gość* 104, 117, 235, pot. ‘bliżej nieznaną mężczyznę’; *kobieta* 183, pot. ‘żona’; *kurwa* 10, 293, wulg. ‘przekleństwo; o kobiecie’; *pinda* 104, wulg. ‘pogardliwie o kobiecie, dziewczynie, zwłaszcza źle się prowadzącej’; *sukinsyn* 241, wulg. ‘wyzwisko używane w stosunku do mężczyzn’; *skurwysyn* 123, 174, *skurwiel* 278, wulg. ‘wyzwisko używane w stosunku do mężczyzn’; *stara* 10, 171, pot. ‘matka’;
- **wskazujące wygląd zewnętrzny człowieka:** *cherlak* 306, pot. ‘człowiek wąty, chorowity’; *człeczyna* 272, ‘z politowaniem o człowieku przeciętnym, małym, wątym’; *goguś* 80, lekcew. ‘mężczyzna przesadnie dbający o swój wygląd’; *przebieraniec* 168, pot. ‘o człowieku śmiesznie lub dziwnie ubranym’; *przystojniak* 259, pot. ‘przystojny mężczyzna’;
- **wskazujące wiek:** *babka* 131, pot. ‘młoda atrakcyjna kobieta’; *bękart* 171, 289, pogard. obraźl. ‘nieślubne dziecko’ (SPP, 18); *chłoptaś* 215, iron. ‘chłopiec’; *dziadyga* 162, pogard. ‘o mężczyźnie, zwłaszcza starym’; *gnojek* 175, obraźl. ‘o młodym, wzbudzającym niechęć człowieku’; *gówniarz* 40, posp. ‘z niechęcią o dziecku lub młodym chłopaku’; *malolata* 81, por. *malolat*, lekcew. ‘kilkunastoletni chłopiec’; *matol* 81, lekcew. ‘kilkunastoletni chłopiec’; *pocziwy starowinka* 136, pot. ‘ze współczuciem o starym człowieku’;

⁷ Cyfry umieszczane bezpośrednio po cytatach oznaczają stronę w tekście utworu.

- stary* 10, pot. 'stary mężczyzna'; *szczeniak* 83, lekcew. 'młody chłopak zachowujący się niepoważnie'; *uczeń* 70, pot. 'uczeń szkolny, zwłaszcza z młodszych klas'; *zasraniec* 335, wulg. 'z niechęcią o mężczyźnie, zwłaszcza młodym, niedojrzałym' (SPP, 27);
- **określenia osób nadużywających alkohol i narkotyki:** *ćpun* 8, 9, pot. 'narkoman'; *pijaczyna* 137, 212, pogardl. 'pijak';
 - **określenia o zabarwieniu emocjonalnym:** *babsko* 102, pot. 'pogardliwie lub z niechęcią o kobiecie'; *bestia* 115, 177, pot. 'z podziwem lub ze złością o człowieku, zwierzęciu'; *biedaczek* 255, por. *biedak* 'człowiek nieszczęśliwy, wzbudzający współczucie; rzadziej: zwierzę wzbudzające litość'; *cham/-ka* 20, 94, posp. 'o człowieku ordynarnym'; *drań* 124, 250, pot. 'o człowieku podłym'; *dupek* 9, wulg. 'o mężczyźnie pogardliwie, lekceważąco, z niechęcią' (SPP, 19); *gnida* 153, 269, obrażl. 'o człowieku podstępny, fałszywym, złośliwym'; *lajdak* 178, 279, pot. 'człowiek godny potępienia, pogardy'; *menda* 124, obrażl. 'o kimś odrażającym moralnie'; *trep* 158, obrażl. 'o ograniczonym, zachowującym się arogancko mężczyźnie';
 - **wskazujące atrakcyjność seksualną lub erotyczny związek z kimś:** *dziwka* 100, 106, 243, obrażl. 'o kobiecie, której postępowanie uważa się za niemoralne lub oburzające'; *lalunia* 9, pot. 'kobieta atrakcyjna seksualnie'; *laska* 292, pot. 'o bardzo zgrabnej, atrakcyjnej dziewczynie'; *kochanek* 153, 'mężczyzna utrzymujący stosunki seksualne z kobietą bez zawarcia związku małżeńskiego'; *kochanka* 169, pot. 'kobieta utrzymująca stosunki seksualne z mężczyzną bez zawarcia związku małżeńskiego'; *panienka* 169, euf. ' prostytutka'; *pedał* 293, obelż. 'homoseksualista'; *pedofil* 136, 'mężczyzna odczuwający popęd do dzieci' (NSJP, 645); *puszczalska* 76, pogard. 'taka, która utrzymuje kontakty seksualne z różnymi mężczyznami'; *sadysta* 136, pot. 'człowiek znajdujący przyjemność (zwłaszcza seksualną) w zadawaniu lub oglądaniu cierpień' (PSJP, 898); *suka* 10, 101, 242; *suczka* 110, wulg. 'kobieta źle prowadząca się'; *tirówka* 151, pogardl. ' prostytutka szukająca klientów wśród kierowców TIR-ów'; *zboczeniec* 124, 159, *zboczek* 75, *zbok* 150, pot. 'człowiek, którego zachowania seksualne odbiegają od normy'; *zdzira* 108, pot. 'rozpustnica';
 - **wskazujące charakter wykonywanej pracy:** *bandyta* 67, pot. 'osobnik dokonywujący napadów; opryszek, rabuś, zbój' (SJPD); *bramkarz* 101, pot. 'osoba pełniąca funkcję porządkowego przy wejściu do jakiegoś lokalu'; *czujka* 38, 'człowiek lub oddział postawiony na straży, wysłany w teren w celu zasięgnięcia wiadomości' (PSJP, 116); *glina* 250, 282, pot. 'policjant'; *goryl* 235, pot. 'członek ochrony osobistej'; *spec* 210, pot. 'człowiek biegły w czymś'; *tajniak* 259, pot. 'tajny funkcjonariusz policji, wywiadu lub innych podobnych służb'; *wtyczka* 120, 127, pot. 'osoba, która została skierowana do jakiejś organizacji, instytucji itp. w celu informowania swojego mocodawcy o jej działalności';

- **określenia cech charakteru:** *bystrzak* 162, pot. ‘człowiek bystry, sprytny’; *cwaniaczek* 124, por. *cwaniak* pot. ‘człowiek przebiegły, chytry; spryciarz, kanciarz’ (NSJP, 102); *cwaniak* 164, 213, pot. ‘człowiek przebiegły, radzący sobie w każdej sytuacji, często czymś kosztem’; *dureń* 106, 126, 139, pot. ‘głupiec’; *idiotka/-ka* 10, 103, obrażl. ‘głupiec’; *kretyn* 207, pogardl. ‘człowiek ograniczony, tępy’; *mądrała* 41, 67, pot. ‘o kimś przemądrzałym’; *naciągacz* 125, pot. ‘ten, kto oszukuje’; *osioł* 120, pot. ‘o człowieku głupim lub upartym’; *ponurak* 79, pot. ‘osoba mająca ponure usposobienie, pozbawiona poczucia humoru’; *prowordyr* 238, pogardl. ‘osoba przewodząca w nakłanianiu grupy ludzi do czegoś złego’; *przygłup/głupek* 156, pot. ‘osoba zachowująca się niepoważnie’; *spryciarz* 80, 177, pot. ‘człowiek sprytny, umiejący sobie radzić w życiu’; *szumowina* 137, pot. ‘człowiek zdegenerowany moralnie, żyjący z przestępstwa’; *twardziel* 12, 242, pot. ‘człowiek bezwzględny, zdecydowany na wszystko’; *wazeliniarz* 130, pogardl. ‘osoba, która dla korzyści przesadnie komuś pochlebia i służy’; *wlazodup* 145, indyw.; *zwyrodnialec* 88, 98, pot. ‘człowiek zwyrodniały’; *wariat/-ka* 183, 190, 236, pot. ‘osoba chora psychicznie; osoba postępująca nieobliczalnie lub bezsensownie’;
- **wskazujące status majątkowy:** *nuworysz* 53, pogardl. ‘o człowieku, który dzięki wzbogaceniu się lub wykształceniu znalazł się w wyższej warstwie społecznej, ale nie jest przez nowe środowisko akceptowany’; *menel* 146, posp. ‘człowiek z marginesu społecznego’;

Analiza powyższych przykładów potwierdza antropocentryzm potocznych środków stylizacyjnych, przejawiający się głównie w nagromadzeniu różnicowanych nazw osobowych, których podstawą stały się między innymi wiek, cechy wyglądu i charakteru człowieka oraz jego zachowanie.

Kolejną grupę stanowią **CZĘŚCI CIAŁA LUDZKIEGO**: *bebechy* 124, posp. ‘wnętrzości’; *buziuchna* 259, pot. ‘buzia’; *ciało* 35, pot. ‘zwłoki’; *czaszka* 124, pot. ‘głowa; też: sklepienie głowy od czoła do karku’; *członek* 290, ‘męski narząd płciowy’; *dupa* 163, wulg. ‘część ciała, na której się siada’; *fiut* 290, *fiutek* 74, posp. ‘członek męski’; *flaki* 106, pot. ‘u człowieka: fragment przewodu pokarmowego’; *jaja* 260, wulg. ‘jądro’; *krocze* 105, pot. ‘okolica ciała między odbytem a zewnętrznymi narządami płciowymi’; *łapsko* 104, 278, pot. ‘ręka’; *leb* 155, posp. ‘o głowie ludzkiej’; *trup* 190, pot. ‘zwłoki’; *tyłek* 332, pot. ‘pośladki’; *zwłoki* 33, 134, pot. ‘ciało zmarłego człowieka’; oraz **CZYNNOŚCI FIZYCZNE CZŁOWIEKA**: *belkot* 99, pot. ‘niezrozumiała, niewyraźna mowa; też: nieartykułowane dźwięki’; *chichot* 140, ‘tłumiony śmiech o wysokim tonie’; *gadka* 150, pot. ‘rozmowa, mowa, powiedzenie’ lub ‘plotka, pogłoska’; *rechot* 106, pot. ‘niski, chrapliwy śmiech; też: śmiech bezmyślny’; *sapnięcie* 129, por. *sapać* pot. ‘głęboko, z trudem odetchnąć przez nos, wydając charakterystyczny odgłos’; *śpiączka* 15, pot. ‘długotrwała utrata przytomności spowodowana chorobą lub urazem’; *zadyszka* 41, pot. ‘brak tchu wywołany zmęczeniem lub dużym wysiłkiem’.

W grupie **CZŁOWIEK I INNI LUDZIE** wyróżnić można kilka podgrup:

- **określenia instytucji społecznych:** *drogówka* 234, pot. ‘policja drogowa’; *krawężnik* 156, 210, lekcew. ‘policjant patrolujący pieszo ulice’; *pies* 244, pot. ‘rodzaj wyzwiska’ też ‘policjant’;
- **określenia pracy:** *harówka* 186, pot. ‘ciężka, wyczerpująca praca’; *robot* 68, pot. ‘praca jako źródło zarobku’;
- **określenia nauki:** *fiza* 9, por. *fizyka* pot. ‘przedmiot szkolny’ (NSJP, 206); *podstawówka* 69, ‘szkoła podstawowa’;
- **określenia rozrywki:** *impreza* 18, 99, 102, pot. ‘zabawa, spotkanie towarzyskie’; *orgietki* 158, pot. ‘frywolna zabawa w małym gronie osób’; *powiedzonka* 115, pot. ‘krótkie dowcipne lub złośliwe powiedzenie’; **grupy osób:** *męty* 10, pot. ‘hołota’; *motloch* 10, pogard. ‘lud, masy (w odróżnieniu od elity)’; *paczka* 155, pot. ‘grupa zaprzyjaźnionych ludzi’, PWN; *zgraja* 314, pot. ‘gromada, tłum, wielka liczba osób (odznaczających się cechami ujemnymi)’ też ‘stado, sfera’, (PSJP, 1264);
- **określenia działań negatywnych:** *machlojki* 176, pot. ‘nieuczciwe działanie w celu osiągnięcia korzyści lub ukrycia czegoś’; *pokazówka* 270, pot. ‘to, co zostało zorganizowane jedynie na pokaz, dla przykładu, często jako ostrzeżenie’; *przekręt* 186, pot. ‘oszustwo lub nadużycie, zwłaszcza finansowe’.

W grupie **CZŁOWIEK I SYTUACJE** znalazły się **określenia sytuacji i zdarzeń** zachodzących w społeczności: *jatka* 206, pot. ‘krwawa bójka’; *nerwówka* 280, pot. ‘nerwowa, gorączkowa atmosfera’; *szwindel* 208, pot. ‘pospolite oszustwo, zwłaszcza w interesach’; *wpadka* 148, 164, 255, pot. ‘ujawnienie się czyjejś konspiracyjnej lub nielegalnej działalności’ lub pot. ‘niespodziewane skompromitowanie się przez ujawnienie popełnionej pomyłki’.

W obrębie środków stylizacyjnych przypisanych grupie – **OTOCZENIE FIZYCZNE CZŁOWIEKA** – wyróżniłam szczegółowe grupy:

- **określenia używek:** *amfa* 9, pot. ‘amfetamina’; *działka* 215, 331, pot. ‘porcja narkotyku’; *hera* 8, środ. ‘heroina’; *koka* 8, 10 pot. ‘kokaina’; *marycha* 8, pot. ‘marihuana’;
- **określenia miejsc i obiektów:** *buda* 101, 102, środ. ‘szkoła’; *chata* 8, 75, pot. ‘czyjeś mieszkanie’; *powiatowa dziura* 36, pot. ‘mała miejscowość pozbawiona życia i ruchu’; *grajdoł* 123, lekcew. ‘zapadła wieś lub prowincjonalne miasteczko’; *kibel* 104, posp. ‘ubikacja’; *klitka* 142, pot. ‘małe, ciasne pomieszczenie’; *klub* 67, ‘lokal rozrywkowy’; *pierdel* 153, 177, wulg. ‘więzienie’; *podwórko* 73, ‘plac przy domu, ogrodzony lub otoczony zabudowaniami’; *wariatkowo* 279, pot. ‘szpital dla umysłowo chorych’, PWN;
- **określenia pieniędzy:** *forsa* 201, pot. ‘pieniądze’; *kasa* 153, pot. ‘pieniądze, gotówka’; *łapówka* 39, 153, 154, ‘pieniądze lub prezent dane w celu przekupienia kogoś’; *pensyjka* 87, ‘stała płaca za określony okres pracy’;
- **określenia środków lokomocji:** *bryka* 7, 105, ‘potocznie o samochodzie dobrej marki’ (SJPD); *ciężarówka* 26, ‘samochód ciężarowy’; *grat* 338, lek-

- cew. ‘stary lub często psujący się pojazd’; *terenówka* 56, pot. ‘samochód terenowy’;
- **określenia prasy**: *brukowiec* 75, pot. ‘czasopismo podające wiadomości mało ważne, sensacyjne i nie zawsze prawdziwe’;
 - **określenia przedmiotów**: *fajeczka* 331, pot. ‘papieros’; *gary* 127, pogard. ‘prace domowe, zwłaszcza gotowanie posiłków’, PWN; *glany* 119, 142, pot. ‘wysoki, sznurowany but o wojskowym kroju, na grubej podeszwie’; *gnat* 8, 293, pot. ‘rewolwer, pistolet’; *grat* 355, ‘stary lub zniszczony mebel albo sprzęt domowy’; *komórka* 27, 99, pot. ‘telefon komórkowy’ (NSJP, 343); *łaszek* 132, pot. ‘strój kobiety’; *pet* 265, pot. ‘niedopałek papierosa’; *pluskwa* 164, 261, pot. ‘niewielkie, płaskie urządzenie do podsłuchu’; *podróbka* 58, pot. ‘rzecz podrobiona, naśladowująca inną rzecz’;
 - **inne**: *ksywka* 326, pot. ‘pseudonim, zawołanie, przezwisko, zwykle w gwarze przestępczej’, lub pot. ‘gwara przestępcza’; *pierdoły* 214, posp. ‘głupstwa, bzdury’; *potworność* 255, ‘cecha tego, co potworne, przerażające, straszne; brzydota, ohyda, okropność’ lub ‘zjawiska, postęпки złe, odrażające, straszne’, (PSJP, 738); *rzygowiny* 100, posp. ‘wymiociny’; *szlaban* 54, 155, pot. ‘zakaz robienia czegoś, np. wychodzenia z domu’.

Pokaźny zbiór słownikowych środków stylizacyjnych stanowią leksemy czasownikowe, związane z **PORUSZANIEM SIĘ**: *dopaść* 91, pot. ‘schwytać coś lub kogoś, dotrzeć do tego, kogo długo, usilnie się szukało’; *latać* 75, pot. ‘udawać się gdzieś pośpiesznie lub chodzić gdzieś często’; *leźć* 259, pot. ‘iść wolno, z trudem’, ‘wspinać się, wdrapywać się’, ‘iść gdzieś bez potrzeby’; *nawiać* 9, pot. ‘uciec’; *pchać się* 253, pot. ‘tłoczyć się, torować sobie drogę w tłumie, potrącając ludzi’; *przyczaić się* 259, pot. ‘ukryć się, czyhając na kogoś; też: ukryć się, by uniknąć jakiegoś niebezpieczeństwa’; *spadać* 101, pot. ‘wychodzić skądś szybko lub uciekać’; *spierdalać* 172, zob. *spieprzyć* posp. ‘oddalić się skądś bardzo szybko’; *taszczyć* 294, pot. ‘nieść, ciągnąć z trudem coś, rzadziej kogoś, ciężkiego lub coś niewygodnego’; *wlec* 348, pot. ‘prowadzić, nieść, wieźć za sobą kogoś lub coś niepotrzebnego, niewygodnego’; *wiercić się* 319, pot. ‘poruszać się niespokojnie, nie mogąc usiedzieć ani ustać w miejscu’; *wpaść* 200, 241, pot. ‘przybyć gdzieś lub do kogoś na krótko’; *wparować* 283, pot. ‘wejść gdzieś szybko, energicznie’; *zmyć się* 256, pot. ‘szybko odejść skądś’; *zjeżdżać* 174, pot. ‘uciekać, wynosić się skądś’; **PROCESAMI PSYCHICZNYMI**: *główkować* 106, pot. ‘intensywnie myśleć’; *rozkleić się* 234, pot. ‘poddąć się wzruszeniu, słabości’; *wariować* 95, pot. ‘zachowywać się nieobliczalnie’; *zalać* 164, pot. ‘zrozumieć coś’; **MÓWIENIEM**: *belkotać* 21, pot. ‘mówić niewyraźnie, niezrozumiale’; *chlapnąć* 207, pot. ‘powiedzieć coś bez zastanowienia’; *chrzanić* 334, posp. ‘mówić głupstwa’; *gadać* 264, pot. ‘mówić, rozmawiać, opowiadać’; *ględzić* 147, lekcew. ‘mówić rozwlekle, nudnie, bez sensu’; *huknąć* 205, pot. ‘krzyknąć na kogoś’; *mamrotać* 174, pot. ‘mówić cicho i niewyraźnie’; *rozgadać się* 265, pot. ‘zacząć mówić bez umiaru’; *wymamrotać* 172, pot. ‘po-

wiedzieć coś cicho, niewyraźnie'; **PIJAŃSTWEM**: *chlapnąć* 214, pot. 'wypić, zwłaszcza wódkę'; *golnąć* 64, pot. 'wypić porcję alkoholu'; *łyknąć* 48, pot. 'wypić alkohol'; **ZACHOWANIAMI SEKSUALNYMI**: *dobrać się* 253, pot. 'wykorzystać kogoś seksualnie'; *lepić się (do kogo)* 198, pot. 'przytulać'; *pieprzyć się* 11, 336, wulg. 'mieć stosunek płciowy'; *poderwać* 104, 169, pot. 'zalecając się, zdobyć czyjeś względy, zwykle osoby przeciwnej płci'; *przelecieć* 336, posp. 'o mężczyźnie: odbyć stosunek seksualny'; *puszczać się* 11, pogard. 'o kobiecie: odbyć stosunek z przypadkowo poznanym mężczyzną'; *rwąć* 76, pot. 'uwodzić, podrywać'; *ruchać* 293, wulg. 'o mężczyźnie: odbywać stosunek seksualny'; *zaliczać* 74, 76, pot. 'odbyć stosunek seksualny'; **CZYNNOŚCIAMI FIZJOLOGICZNYMI**: *chrapać* 151, pot. 'zasnąć'; *kimać* 150, pot. 'drzemać'; *lać* 106, wulg. 'oddawać mocz'; *sikać* 184, pot. 'oddać mocz'; *rechotać* 244, pot. 'śmiać się chrapliwie lub bezmyślnie'; *rzygać* 11, posp. 'zwymiotować'; *siorbnać* 168, pot. 'pijąc coś lub jedząc półpłynną potrawę, wydać odgłos podobny do mlaśnięcia'; *zesrać się* 162, wulg. 'wypróżnić się'; *zeszczać się* 290, wulg. 'oddać mocz'; *zsikać się* 31, pot. 'mimowolnie oddać mocz'; **NIEWŁAŚCIWYM ZACHOWANIEM**: *ciskać się* 194, pot. 'wybuchać gniewem, miotać się w złości'; *czepić się* 126, pot. 'starać się coś zachować, ocalić'; *ćpać* 215, pot. 'brać narkotyki'; *kręcić* 88, pot. 'kłamać, oszukiwać'; *nabrać* 244, pot. 'oszukać lub wykorzystać kogoś'; *nakopać* 260, posp. 'zbić kogoś'; *napuścić* 202, pot. 'zbuntować kogoś przeciw komuś'; *olewać* 116, posp. 'zlekceważyć kogoś lub coś'; *opieprzyć* 202, posp. 'zwymyślać kogoś'; *podskoczyć* 243, pot. 'ostro wystąpić przeciwko komuś, czemuś'; *podwędzić* 291, pot. 'ukraść'; *przyczepić się* 18, pot. 'narzucić komuś swoje towarzystwo'; *rozwalić* 145, pot. 'zabić przy użyciu broni palnej'; *spieprzyć* 117, posp. 'zrobić coś złe, byle jak lub nieudolnie'; *ściemniać* 7, pot. 'kłamać lub zmyślać'; *tępić* 46, pot. 'złośliwie szkodzić komuś'; *ucapić* 259, pot. 'chwycić mocno kogoś albo coś'; *udupić* 264, wulg. 'pozbawić kogoś możliwości działania lub skutecznie zaszkodzić komuś'; *ujaić* 215, pot. 'postawić kogoś w trudnej lub przykłej sytuacji'; *umoczyć* 314, pot. 'nie załatwić czegoś pomyślnie lub zrobić coś złe'; *usadzić* 165, pot. 'zmuszać kogoś do przestrzegania dyscypliny'; *uziemić* 265, pot. 'uniemożliwić lub znacznie ograniczyć komuś swobodne działanie'; *wpakować się* 247, pot. 'stworzyć sobie trudną sytuację'; *wpaść* 156, pot. 'zostać przyłapanym na popełnianiu zabronionego czynu, zwłaszcza: zostać zdekonspirowanym'; *wydebić* 198, pot. 'wymusić coś od kogoś, na kimś naleganiem, prośbami'; *wykończyć* 311, pot. 'zniszczyć kogoś'; *wytresować* 11, pot. 'nauczyć kogoś właściwego zachowania się, posłuszeństwa'; *załatwić* 9, pot. 'pozbawić kogoś możliwości działania lub zabić'; *zgnoić* 269, pot. 'zniszczyć kogoś psychicznie, moralnie lub fizycznie'.

Wyróżnione powyżej grupy semantyczne należą do grupy kolokwializmów najbogatszej ilościowo. Pozwala to na próbę rekonstrukcji językowego obrazu świata bohaterów powieści kryminalnej, który koncentruje się wokół czynności budzących emocje, zwykle negatywne, i sytuacji podobnego typu.

Typ środków stylizacyjnych stanowią przymiotniki, głównie o charakterze wartościującym, np.: *cholerny* 79, pot. ‘bardzo zły’ też ‘wielki, niezwykły’; *durny* 79, 117, pot. ‘pozbawiony rozsądku’, ‘niemający sensu’; *pieprzony*, 21, 36, 40 334, wulg. (SJPD); *przeklęty* pot. ‘trudny do zniesienia, okropny’; *skonany* 277, pot. ‘bardzo zmęczony’; *zasrany* 101, 333, wulg. ‘nic niewart lub budzący niechęć’. Grupę tę uzupełniają takie przymiotniki: *koszmarny* 253 ‘pełen koszmarów, wstrząsający, straszny’; *makabryczny* 35, 37 ‘przerażający, budzący grozę’; *totalny* ‘całkowity, zupełny’; mimo, że notowane bez kwalifikatorów, są nośnikami silnego ładunku emocjonalnego, hiperbolizują ocenę, co jest charakterystyczne dla wypowiedzi potocznych.

Do nazw ekspresywnych, które pełnią funkcję stylizacyjną jako wykładniki różnorodnych emocji, należą typowe dla stylu potocznego formacje – deminutywa i augmentatywa (rzadziej) (Dunaj, Przybylska, Sikora, 1999, 236). Oto wybrane przykłady:

- zdrobnienia: *W dzień po pogrzebie „Wiadomości Fabianowa” umieszczą krótki artykułik, że ze względu na rozmiar naszego rodzinnego dramatu, na czas żałobnych ceremonii część cmentarza, gdzie odbywał się pogrzeb, była chwilowo zamknięta* 243; *Wymyśliła bajeczkę o imprezie w swoim domu* 102; *Tak czy siak, powinien jak najszybciej znaleźć namiar na prywatnego kolekcjonera cennych drobiażdżków z epoki* 53; *Zgadza się: w gazetkach* 283; *Wiedzą, że znam ich grzeszki* 243; *W stosunku do reszty ciekawskich nauczycieli wymyślą kolejną historyjkę* 157; *Kolorek* udka rzeczywiście mało zachęcający [...] 65; *Biegnie do komódki, wyciąga szufladę, a z niej pudeleczek* ze swoją biżuterią 17; *Zęby swoje, czoło bez łysiny, lecz kosteczki powykręcane reumatyzmem* 28; *Łapki* mu drżały, jakby nagle zachorował na Parkinsona 9; *Potem rozesłać do wszystkich możliwych pism i pisemek* wydawanych na terenie naszego województwa i umieścić ogłoszenie 82; [...] *a nawet jeśli wrócisz do chaty po trzech piwkach, nie wzbudzisz swoim oddechem większego zainteresowania płodzicieli* 8; *Proszę teraz szybko napisać mi mały protokółik, dołączę go do akt* 206, *To jest taka roślinka, która zakwita już w maju* 118; *No cóż, każdy z nas ma jakieś słabostki* 59; *Oferta* dziesięć tysięcy za informację spowoduje lawinę zgłoszeń 125; *Mam swoje układziki* w telewizji 123; *Inaczej znajdziesz się szybko za kratami, a i wyroczek* zapadnie szybkoiteńko 154; – *Nie żałuj, gołnij sobie zdrowo – w samochodzie mam odpowiedni zapasik* 265;
- zgrubienia: *Śladzie buciora, a raczej jego podeszwy, jaką sfotografowała, odcisniętą na piersi* 117; *Tak, zgadza się, szanowny grubasie, bez identyfikacji ciała nie odnajdziecie zwyrodnialców* 98; *Poukładaj te swoje papierzyska* 281; *Fragmenty kolejnego trawaska* należą do paproci, orlicy pospolitej 118, *Niech pan zacznie odkładać na wóde* 125.

Zarówno zdrobnienia, jak i zgrubienia posiadają mocne zabarwienie emocjonalne. Dzięki tym derywatom możliwe staje się uzyskanie znaczenia ironicz-

nego i lekceważącego. Na ekspresywne zabarwienie wypowiedzi wpływają także przekleństwa i wulgaryzmy, będące wyrazem silnych, negatywnych emocji nadawcy, np.: *cholera* 58, (o) *cholera!* 119, pot. 'wyzwisko lub przekleństwo'; *kurwa* 176, 318, wulg. 'przekleństwo'; *kurczę* 120, 'przekleństwo'; *kurde* 351, euf. 'rodzaj przekleństwa'.

Zjawiskiem charakterystycznym dla polszczyzny potocznej są zapożyczenia z języka angielskiego, np.: *bingo* 56, *dealerzy* 8, *hobby* 58, *newsy* 219, *okay* 49, 115, *smsy* 101, *spoko* 19, *standard* 246, *super* 19, 101, *supermarket* 266, *the best* 39, 197, *vip* 8. Występują one najczęściej w wypowiedziach młodzieży w wieku gimnazjalnym, co tłumaczyć można modą na anglicyzmy, „wywołaną wysokim wartościowaniem anglosaskiej kultury, popularnością anglojęzycznych piosenek, filmów i seriali, a także dość wysokim współczynnikiem znajomości języka angielskiego wśród młodzieży, pozwalającym na swobodne komunikowanie się, bez ryzyka niezrozumienia” (Kulesza 2010, 18). Ich podstawową funkcją stylizacyjną jest zbliżenie języka bohaterów do odmiany mówionej, determinowanej wiekowo.

W wypowiedziach bohaterów kryminału Ostrowskiej pojawiają się bardzo często związki frazeologiczne. Frazeologizmy są właściwe językowi potocznemu, którym człowiek posługuje się na co dzień w różnych sytuacjach komunikacyjnych. Poprzez stereotypowość, obrazowość i zwięzłość potęgują ekspresywność wypowiedzi postaci, odzwierciedlają stany psychiczne, niekiedy stanowią źródło dowcipu językowego. Ponadto frazeologizmy występujące w spontanicznej, naturalnej mowie wyróżniają się silnym zabarwieniem emocjonalnym oraz posiadają zdolność do ujmowania treści w sposób hiperboliczny, a w tekstach literackich oddają plastyczność opisów (Suska 2012, 153–154).

W zgromadzonym materiale można wskazać związki frazeologiczne w formie kanonicznej, jak i innowacyjnej⁸. Frazeologizmy przywołane w wersji normatywnej najliczniej poświadczone zostały przez:

- **wyrażenia:** *sfingowanie tych nazwisk to male piwo* 138, posp. 'nic ważnego, problem łatwy do rozwiązania' (WSFJP, 533); *I uruchomi swoje szare komórki* 48, 'mózg, rozum' (WSFJP, 311); *poruszali się na pewniaka* 8, posp. 'bez wahania, śmiało' (WSFJP, 520); *wyobraźnia pracuje na najwyższych obrotach* 33, posp. wzmoc. 'bardzo szybko, intensywnie, maksymalnie wykorzystując siły, środki, możliwości' (WSFJP, 466); *poczuł się niczym słoń w składzie porcelany* 58, lekcew. 'osoba nieporadna, niezgrabna, zachowu-

⁸ Znaczenia związków frazeologicznych podawane są za: *Wielki słownik frazeologiczny on-line*, <http://www.frazeologia.pl/> [stan z 25.10.2015]. Znaczenia podawane za innymi źródłami, tj. *Wielkim słownikiem frazeologicznym języka polskiego* pod red. Muldnera-Nieckowskiego (skrót: WSFJP) oraz *Wielkim słownikiem frazeologicznym PWN z przysłowiami*, oprac. A. Kłosińska, E. Sobol, A. Stankiewicz (skrót: WSF PWN), *Słownikiem frazeologicznym języka polskiego* aut. D. Podlaskiej, M. Świątek-Brzezińskiej (skrót: SFJP) – będą sygnalizowane. Cyfra oznacza numer strony w słowniku.

- jąca się niezręcznie' (WSFJP, 714); *takie wiadomości rozchodzą się z szybkością błyskawicy* 200, 'bardzo szybko' (WSFJP, 75); *Rozejrzał się, skrzywił się z niesmakiem* 206, euf. 'ze wstrętem, odrazą, oburzeniem, uczuciem niechęci' (WSFJP, 449); *Słuchajcie, detektywi z Bożej Łaski – grzmi swoim tubalnym głosem* 213, iron. 'amator, mało zdolny, bez talentu' (WSFJP, 367); *Zapewne ćpają na potęgę* 215, 'w dużych ilościach, w dużym stopniu, bardzo intensywnie, bardzo mocno' (SFJP SS, 731);
- **zwroty:** *Z tego, co usłyszałem, oni idą na całość* 211, pot. 'postępuje zdecydowanie, odważnie; stawia wszystko na jedną kartę; gra o wszystko, nie licząc się z możliwymi stratami'; *Świeżo upieczony facecik po studiach* 9, posp. 'nowicjusz, adept' (WSFJP, 843); *Poczekam cierpliwie, aż pan wróci do równowagi* 48, 'ponownie zaczyna być w stanie równowagi, znowu staje się stabilny, spokojny; stabilnie, spokojnie' (WSFJP, 674); *Inaczej puszczę pana z torbami* 125, 'pozbawić kogoś majątku, doprowadzić kogoś do bankructwa, ruiny finansowej' (WSFJP, 813); *Zmienia front* 41, 'zmieniać poglądy, zdanie, linię postępowania, stosunek do kogoś' (WSFJP, 506); *Gdyby prokurator, który tak kocha media, ogłosił wszem i wobec, iż taki dowód posiada, spłoszyłby sprawców* 53, posp. a. żart. 'podawać do publicznej wiadomości, powiadamiać wszystkich' (WSFJP, 480); *Potem gdzieś w pobliskim lasku szybki seks i po ptakach* 76, posp. 'skończyło się, już po wszystkim, za późno' (WSFJP, 619); [...] *bardzo przypada mu do gustu* 40, 'ktoś, coś podoba się komuś';
 - **frazy:** *Sugeruję tylko, że co dwie głowy, to nie jedna* 68, przysł. 'dwie osoby lepiej sobie dadzą radę z jakimś problemem niż jedna'; *Nie chwal dnia przed zachodem słońca* 209, 'przestroga przed tym, by nie cieszyć się z czegoś zbyt wcześnie, bo może doznać zawodu' (WSF PWN, 40);
- Funkcję stylizacyjną pełnią ponadto różnego typu innowacje frazeologiczne⁹. Odświeżeniu utartych związków służy **wymiana** jednego lub kilku członów i zastąpienie go nowym, np.: [...] *znany jest ogólnie ze swoich wybujałych ambicji* 51, *wygórowane ambicje*, 'nadmierne oczekiwania; przesadne poczucie godności osobistej, dumy, pychy; zbyt wysoka ocena swojej osoby' (WSFJP, 41); [...] *nie pozostawiając Damianowi złudzeń* 45, *pozbawiać kogoś złudzeń*, 'uświadamiać komuś prawdę, realia' (WSFJP, 945); *Wszystkie nitki prowadzą do Fabianowa* 130, *Wszystkie drogi prowadzą do Rzymu*, 'różnymi sposobami można dojść do tego samego rozwiązania, celu' (WSF PWN, 82); *Oczywiście, nie udowodni jej współudziału w zabójstwie, ale za to może narobić wokół niej wiele smrodu* [...] 268, *robić (dużo, wiele) hałasu (wokół czegoś, w jakiejś*

⁹ Odwołuję się do klasyfikacji innowacji frazeologicznych Stanisława Bąby, opartej na sposobie naruszenia normy przez twórcę tekstu, i wyróżniam innowacje: uzupełniające, rozszerzające, modyfikujące (a w obrębie tych ostatnich: skracające, rozwijające, wymieniałające, kontaminujące, regulujące). Termin *innowacja frazeologiczna* rozumiany jest tu jako każde odstępstwo od normy frazeologicznej (Bąba 1989, 5).

sprawie), dzień. iron. ‘wiele o czymś mówić, komentować coś niepotrzebnie; wszczynać dyskusję na jakiś temat; robić awantury w związku z czymś’ (WSFJP, 262); **Wypracowali sobie pozycję w budzie** 9, **wyrabiać sobie pozycję**, ‘zyskiwać coraz większe wpływy, poparcie, znaczenie’ (WSFJP, 578).

W wyżej zaprezentowanych przykładach modyfikacja znanych i utartych związków frazeologicznych jest zabiegiem celowym, indywidualizuje bowiem wypowiedzi bohaterów. Przy czym zmiana wyrazu na inny nie przyczynia się do zniekształcenia treści frazeologizmu.

Innowacje **regulujące** polegają przeważnie na zmianie formy fleksyjnej jednego z wyrazów związku, np.: *Mam nadzieję, że nie spełnią się twoje **czarne scenariusze*** 145, *czarny scenariusz*, ‘pesymistyczna, ponura wizja czegoś’ (SFJP, 307); *My tu też **łamiemy głowy*** 117, *łamać sobie głowę*, ‘intensywnie zastanawiać się, próbować rozwiązać problem, analizować coś’ (SFJP, 119); *Jedynie solidarności koleżeńskiej zawdzięczał, że dotąd nie stanął przed sądem za kilka tak zwanych **błędów w sztuce*** 198, *błąd* (w sztuce, sztuki), ‘niezgodność z zasadami postępowania w danej dziedzinie’.

Trzeci typ modyfikacji występujący w funkcji stylizacyjnej to innowacje **rozwijające**, które polegają na wprowadzeniu do składu leksykalnego związku wyrazowego nowego komponentu.: *Jak nie kijem drani, to pałką* 283, (*jak*) *nie kijem* (*go*), *to* (*pałką, pałą*), pot. wzmoc. ‘jeśli nie w ten sposób, to w inny, ale stanowczo’; *Któryś z techników **parsknął krótkim śmiechem*** 42, *ktoś parska śmiechem*, ‘nagle zaczyna się głośno śmiać’; *Cielski **rozłożył bezradnie dłonie*** 62, *ktoś rozkłada dłonie*, książk. ‘jest bezradny’ (WSF); *Każdemu **prawił gładziutkie komplementy*** 198, *ktoś prawi komuś komplementy*, przest. im. ‘chwali, mówi pochwały’; *Lisowski **pospiesznie wpadnie na trop*** 212, *ktoś, coś* (*natrafia, trafia, wpada*) *na trop kogoś, czegoś* ‘znajduje wskazówki pozwalające odnaleźć, wysledzić, odkryć kogoś, coś’; *Zresztą – **macha lekceważąco ręką** – służbę i goryli dobrałem starannie* 243, *machać ręką* (*na kogoś, coś*), ‘lekceważyć kogoś, coś, przestawać zwracać uwagę na kogoś, coś’ (WSFJP, 644); *Byleś dla nich **rodzinną czarną owcą*** 215, (*czarna, parszywa*) *owca*, ‘ktoś kompromitujący społeczność, do której należy i potępiany przez nią; odszczepieniec, wyrzutek’ (WSFJP, 504); ***wtrącać nos w nie swoje, bo śledcze sprawy*** 41, *ktoś* (*wsadza, wścibia, wściubia, wtyka*) *nos w* (*cudze, nie swoje, czyjeś*) *sprawy*, pot. ‘wtrąca się, miesza się do czyichś spraw’ (WSF).

Rozwijanie stałych połączeń frazeologicznych powoduje „częściową modyfikację ich tradycyjnej treści” (Buttler, Kurkowska, Satkiewicz 1987, 223) poprzez uintensywnienie lub osłabienie ich kategoryczności.

Słabszą frekwencją odznaczają się innowacje **kontaminujące**, które polegają na łączeniu dwóch lub trzech związków frazeologicznych o zbliżonej formie i znaczeniu w jeden, np.: *chwał się jak **napity w cztery litery*** 9, *ktoś pijany w* (*cztery, trzy*) *dupy*, wulg. ‘bardzo pijany’ i *cztery litery*, euf. a. żart. ‘dupa’ (WSFJP, 356); *To jakby **początek nici Ariadny*** 53, *początek końca*, publ. ‘przy-

czyzna albo oznaka porażki, klęski, upadku' i *nić Ariadny*, książk. 'wskazówka, jak wybrnąć z trudnej sytuacji, myśl wiążąca, idea przewodnia, wątek rozważań'; *Oddaję w pana fachowe ręce* wszystkie próbki 206, (*oddawać, przekazywać*) *kogoś, coś w czyjeś ręce*, 'powierzać kogoś, coś komuś, przekazywać komuś pod opiekę' (WSFJP, 645) i *fachowa ręka*, posp. 'fachowiec' (WSFJP, 643).

W obrębie niektórych związków frazeologicznych, które pojawiają się w wypowiedziach dialogowych, występuje więcej zabiegów modyfikacyjnych¹⁰, np.: *Chryste, trzeba nie mieć zupełnie oleju we łbie* 9, *mieć olej w głowie*, 'być rozsądnym, mądrym' (WSFJP, 492) – innowacja wymieniająca i rozwijająca; *Wchodził do pracowni, strzelając dookoła oczkami* 9, *strzelać (oczami, oczyma, okiem) na kogoś, coś*, książk. 'rozglądać się, zerkać, zazw. obserwować ludzi' (WSFJP, 489) – innowacja rozwijająca i regulująca; *Mają w tyłkach przepisy drogowe* 215, *mieć kogo, co w dupie*, 'nie liczyć się z kimś, z czymś, lekceważyć kogoś, coś' (SFJP SS, 194) – innowacja regulująca i wymieniająca.

Poddane różnorodnym modyfikacjom związki frazeologiczne są źródłem dowcipu językowego, wieloznaczności, a więc dają możliwość imitowania spontanicznej, potocznej mowy.

Wyróżniającą się grupę wśród leksyki stanowią **wyrażenia porównawcze**, które wskazują na podobieństwo zachowań ludzkich do symbolicznych oraz stereotypowych właściwości przypisywanych zwierzętom. Ich głównym zadaniem jest ukazanie wad człowieka oraz wyeksponowanie jego negatywnych cech charakteru w sposób konkretny, obrazowy, np.: *Galancik stał się malutki niczym mrówka* 9; *Wesolutki jak szczygielek* 9; *Nakłada na gębę tyle patyny, a żre jak świnia* 10; *Wściekły jak tygrys na polującą ofiarę lub jak myśliwy, któremu uciekła zwierzyna* 72; *Będę jak lis. Silna jak lampart. Okrutna jak wy* 91; [...] *córeczka jest jak białe jagnię* 92; [...] *spila się w cztery dupy i jak świnia obrzygała się po kolana* 100; *Jest dla niej obrzydliwy jak padalec, jak pluskwa, którą musi znosić* 175; *Oczka mu biegły jak dwa spłoszone zajaczki* 205; *Dyplomata z ciebie jak z koziej dupy trąba* 207; *Taka ilość alkoholu to dla mnie pryszcz na słoniu* 214; *Więc czemu wyglądacie jak śnięte karpie?* 293; *Wyglądał jak zabity pies* 209; *Prasa i telewizja są jak sępy* 75.

Przedmiotem opisu w niniejszej pracy były leksyka oraz frazeologia kryminału Ewy Ostrowskiej, którymi pisarka posłużyła się w celu osiągnięcia stylizacji na język potoczny. Autorka opisuje w swojej powieści codzienne problemy, doświadczenia ludzkie, używając do tego celu potocznych środków językowych, takich jak: zgrubienia, zdrobnienia, przymiotniki, porównania oraz związki frazeologiczne (i ich modyfikacje). Słownictwo to w dużej mierze służy wartościowaniu pejoratywnemu, co może wynikać ze specyfiki gatunkowej powieści.

Zabiegi stylizacyjne należy ocenić pozytywnie. Argotyzacja posłużyła autorce przede wszystkim do uwiarygodnienia kreowanej rzeczywistości. Boha-

¹⁰ Stanisław Bąba tego typu zmiany określił mianem innowacji parafrazujących lub mieszanych (Bąba 1989, 49; 1981, 208).

terowie kryminału *Bez wybaczenia* pochodzą z odmiennych środowisk, w związku z czym posługują się różnymi językami, których swoistość ujawnia się właśnie na płaszczyźnie leksykalno-frazeologicznej. Stylizacja potoczna w dużej mierze zaważyła na indywidualizacji językowej postaci, wzbogaciła zasób środków artystycznego wyrazu, a tym samym przyniosła zamierzony efekt.

Porównując słownictwo stosowane przez Ewę Ostrowską ze słownictwem z innych powieści z tego gatunku, na przykład z kryminałem Tomasza Jamrozińskiego *Schodząc ze ścieżki* (Jaros 2014), można zauważyć, że leksyka występująca jako wykładniki stylizacji pochodzi przeważnie ze średniego nurtu języka potocznego, który obfituje we frazeologizmy, bogatą synonimikę oraz liczne neosemantyzmy, wyrazy żargonowe, zdrobnienia i zgrubienia (Markowski 1992, 27–49). Wyodrębnione leksemy opatrzone są kwalifikatorami: pospolity, potoczny, rzadko wulgarny, wskazującymi na ich barwę ekspresywną.

Bibliografia

- Anusiewicz J., Skawiński J., 1996, *Słownik polszczyzny potocznej*, Warszawa.
- Bartmiński J., 1981, *Derywacja stylu*, [w:] idem, *Pojęcie derywacji w lingwistyce*, Lublin, s. 31–54.
- Bartmiński J., 1992, *Styl potoczny*, [w:] J. Anusiewicz, F. Nieckula (red.), *Język a kultura*, t. 5, Wrocław, s. 41–45.
- Bąba S., 1981, *Frazeologiczne innowacje modyfikujące we współczesnej prozie polskiej – próba oceny normatywnej. Tezy referatu*, „Studia Polonistyczne” 9, s. 207–212.
- Bąba S., 1989, *Innowacje frazeologiczne współczesnej polszczyzny*, Poznań.
- Bernacki M., Pawlus M., 1999, *Słownik gatunków literackich*, Bielsko-Biała.
- Buttler D., Kurkowska H., Satkiewicz H., 1987, *Kultura języka polskiego*, Warszawa.
- Czachowska J., Szałagan A. (red.), 1999, *Współcześni polscy pisarze i badacze literatury. Słownik biobibliograficzny*, t. 6, Warszawa.
- Doroszewski W., *Słownik języka polskiego*, dostępny online: <http://sjp.pl/Doroszewski> [stan: 10.11.2015].
- Dubisz S., 1977, *Uwagi o dialektyzacji w „Konopielce” Edwarda Redlińskiego*, „Poradnik Językowy” 7, s. 293–304.
- Dubisz S., 1986, *Stylizacja gwarowa w polskiej prozie trzydziestolecia powojennego*, Wrocław.
- Dubisz S., 1996, *O stylizacji językowej*, [w:] D. Ostaszewska, E. Sławkowa (red.), *Język artystyczny*, t. 10, Katowice, s. 11–23.
- Dunaj B., Przybylska R., Sikora K., 1999, *Język na co dzień*, [w:] W. Pisarek (red.), *Polszczyzna 2000. Ośrodek o stanie języka na przełomie tysiącleci*, Kraków, s. 227–251.

- Forma M., 2016, *Czy istnieje zbrodnia doskonała? Wątki kryminalistyczne w utworach Ewy Ostrowskiej „Sidła strachu” i „Pamiętaj o Róży”* [w druku].
- Furdal A., 1990, *Językoznawstwo otwarte*, Wrocław – Warszawa.
- Ignatowicz-Skowrońska J., 2000, *Stylizacja na styl potoczny w prozie Marka Nowakowskiego*, Szczecin.
- Jaros V., 2014, *Stylizacja potoczna w powieści kryminalnej Tomasza Jamrożńskiego „Schodząc ze ścieżki”*, dostępne online: http://dlibra.bg.ajd.czyst.pl:8080/Content/2995/J_10_49.pdf [stan z 7.02.2016].
- Kłosińska A., Sobol E., Stankiewicz A., 2005, *Wielki słownik frazeologiczny PWN z przysłowiami*, Warszawa.
- Kulesza B., 2010, *Najnowsze anglicyzmy w języku prasy młodzieżowej*, „Kwartalnik Językoznawczy” 3–4, s. 17–29.
- Kurkowska H., Skorupka S., 1964, *Stylistyka polska. Zarys*, Warszawa.
- Markowski A., 1992, *Kategoria potoczności w języku i w opisie*, [w:] J. Anusiewicz, F. Nieckula (red.), *Język a kultura*, t. 5, Wrocław, s. 55–59.
- Muldner-Nieckowski P., 2004, *Wielki słownik frazeologiczny języka polskiego*, Warszawa.
- Ostrowska E., 2009, *Bez wybaczenia*, Kraków.
- Podlaska D., Świątek-Brzezińska M., 2006, *Słownik frazeologiczny języka polskiego*, Bielsko-Biała.
- Skudrzyk A., Warchała A., 2013 *Język potoczny – dyskurs potoczny*, [w:] E. Malinowska, J. Nocoń, U. Żydek-Bednarczuk (red.), *Style współczesnej polszczyzny. Przewodnik po stylistyce polskiej*, Kraków, s. 36–59.
- Skwarczyńska S., 1970, *Stylizacja i jej miejsce w nauce o literaturze*, [w:] *Wokół teatru i literatury*, Warszawa, s. 9–26.
- Słownik języka polskiego PWN*, online: sjp.pwn.pl [stan z 25.10.2015].
- Sobol E., 1996, *Podręczny słownik języka polskiego*, Warszawa.
- Sobol E., 2002, *Nowy słownik języka polskiego*, Warszawa.
- Suska D., 2012, *Z problemów stylizacji językowej w opowiadaniach Marka Hłaski*, Częstochowa.
- Wielki słownik frazeologiczny on-line*, dostępny online: <http://www.frazeologia.pl/> [stan z 25.10.2015].
- Wilkoń A., 1976, *O języku i stylu „Ogniem i mieczem” Henryka Sienkiewicza*, Kraków.
- Wilkoń A., 1984, *Problemy stylizacji językowej w literaturze*, „Przegląd Humanistyczny” 3, s. 11–29.
- Wilkoń A., 1987, *Typologia odmian językowych współczesnej polszczyzny*, Katowice.
- Wojtak M., 1991, *Stylizacja językowa jako jeden z wyznaczników gatunku na przykładzie komedii polskiej do XVIII wieku*, [w:] S. Gajda (red.), *Synteza w stylistyce słowiańskiej*, Opole.

- Wojtak M., 1994, *Pojęcie stylizacji jako narzędzia opisu utworów literackich*, „Stylistyka” 3, s. 135–142.
Żabski T., 1997, *Słownik literatury popularnej*, Wrocław.

Wykaz skrótów:

euf. – eufemizm
indyw. – indywidualizm
książ. – książkowy
lekcew. – lekceważący
obrażl. – obraźliwy
pogard. – pogardliwy
por. – porównaj
posp. – pospolity
pot. – potoczny
przysł. – przysłowie
środ. – środowiskowy
wulg. – wulgarny
wzmoc. – wzmocnienie

The Colloquial Stylization of Detective Novel by Ewa Ostrowska *Bez Wybaczienia* (Lexical Issues)

Summary

The subject of my interest in this article is a lingual stylization at lexical level in the Polish detective novel entitled *Bez wybaczienia* by Ewa Ostrowska (2009). The analysis of the selected text allows to distinguish numerous indicators of lingual colloquialism in the stylistic-lexical layer. The lingual stylization in the novel entitled *Bez wybaczienia* associates with an accumulation of lexemes and phraseology proper for a colloquial style.

The efforts connected with colloquial linguistic stylization stem, to some extent, from genre feature of detective novel designed for mass audience. Pop culture of this prose was the reflection found on the language plane of the discussed work.

The writer describes in her novel everyday problems and human experiences using the colloquial lingual means. These are: thickenings, diminutives, idioms, adjectives, and comparisons.

Keywords: language stylization, colloquial style, detective novel, idiom.